

УДК 7.012

ПАВЛЕНКО А.Ф., ПАШУКОВА С.Г.

Київський національний університет технологій та дизайну

РОЛЬ КОМПОЗИЦІЇ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В СИСТЕМІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ПІДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРІВ-ГРАФІКІВ

Мета. В дослідженні автори ставлять за мету визначити особливості й розкрити проблеми композиції в процесі підготовки фахівців спеціалізації «графічний дизайн».

Методика. Досягнення поставленої мети було реалізовано за допомогою комплексу методів: системно-аналітичного (у вивченні мистецтвознавчої літератури та педагогічних методик в системі дизайн-освіти) та емпіричного (у дослідженні композиційних прийомів та підходів на прикладах класичних художніх творів).

Результати. Було встановлено, що правильний вибір композиційного рішення обумовлює успішність художнього твору й гарантує правильну реалізацію поставленої задачі. Знання різних прийомів та схем композиційних рішень є невід'ємною частиною підготовки дизайнера-графіка, оскільки глибоко продумана композиція сприяє розкриттю ідеї автора, його емоційного стану та транслює суть інформаційного повідомлення.

Наукова новизна. В дослідженні вперше встановлений зв'язок між композицією та результатами реалізації творчої ідеї. Запропонований новий підхід до визначення поняття «композиція», а також визначена нова роль композиції в процесі підготовки дизайнерів-графіків в умовах сучасної дизайн-освіти. Авторами відокремлено основні види композиційних рішень, що є фундаментом графічних творів.

Практична значимість. Фактичні розробки та теоретичні висновки надають потужну базу для подальшого розвитку в системі професійної дизайн-творчості, а також створюють умови для дослідження проблем композиції в умовах підготовки дизайнерів-графіків.

Ключові слова: композиція, схеми композицій, композиційні здібності, дизайн-освіта, дизайнер-графік, графічний дизайн, образотворча підготовка.

Вступ. Питанням образотворчої підготовки дизайнерів-графіків присвячені праці багатьох вітчизняних й зарубіжних вчених: І. Азизяна, А. Бойчука, Н. Воронова, Л. Виготського, В. Давидова, В. Даниленко, О. Генісаретського, А. Єрмолаєва, В. Сидоренко, В. Тасалова та ін. За думкою О. Фурси, нові вимоги й зміни в структурі професійної діяльності обумовлюють необхідність ретельного дослідження ключових елементів становлення спеціаліста, а саме проблем композиції та розвитку композиційних здатностей [8]. Теорію побудови композиції тільки починають досліджувати, й на даний момент відсутня чітка структура питання композиційної побудови.

Теоретичні знання основ композиції та практичне застосування її видів, категорій, засобів та принципів – необхідна складова професійної підготовки дизайнерів-графіків, оскільки забезпечує грамотну побудову твору та реалізацію творчої ідеї. Варто враховувати, що засоби композиції є виключно інструментом для реалізації творчого задуму, а не навпаки, що також повинно пояснюватися в процесі навчання. Адже спроби вписати творчі задуми в існуючі схеми приводять до появи в'ялих, нецікавих, одноманітних творів, позбавлених самобутності, емоційного навантаження й культурно-естетичної цінності. Основи композиції являють собою інструмент, що дозволяє вирішувати творчі завдання, що стоять перед дизайнерами-графіками.

Оскільки саме композиція є «головним, організаційним елементом художньої форми, що надає твору єдність й цілість, підпорядковуючи його елементи один одному» [1] та сприяє правильному сприйняттю інформації суспільством, необхідно приділити увагу дослідженню її структурних елементів й систематизувати основи науки про композицію.

Постановка завдання. Принципи, закони та засоби композиційної побудови активно використовуються в контексті образотворчої підготовки графічних дизайнерів, оскільки саме композиція є фундаментальним елементом художніх творів, а також об'єктів дизайну. Актуальність проблеми зумовлена недостатністю вивчення структурних елементів композиції, її реалізації в контексті графічного дизайну й необхідністю визначення її місця в образотворчому процесі, взаємозв'язку її техніки, закономірностей, засобів гармонізації тощо.

Результати дослідження. Було проаналізовано підходи до визначення поняття «композиція», її видів, методів побудови та професійного становлення фахівців в умовах вивчення графічного дизайну. Встановлено, що композиція виступає провідним елементом в системі побудови художнього твору, обумовлює його сприйняття, та, як зазначає Є. Шорохов, є «співставленням, складанням, поєднанням окремих частин в єдине ціле в певному порядку, співвідношення сторін та поверхонь, які разом компонують певну форму» [11, с.57]. В сфері графічного дизайну поняття композиції розширюється. О. Голубева наголошує на необхідності гармонічності композиції твору [2, с.93]. Є. Шорохов підкреслює, що: «композиція в дизайні – побудова (структура) твору дизайнерського мистецтва, зв'язок та розташування його частин, обумовлені їх компонуванням, що відповідає технічній та художній ідеї, що віддзеркалює емоційно-чуйні очікування споживача дизайнерського твору» [11, с.177]. Зазначені вчені розглядають композицію як засіб структурування, досягнення гармонії, вираження задуму та комунікативний засіб митця й суспільства. Тобто можна сформулювати наступне визначення: «композиція у графічному дизайні – творчий процес побудови структури елементів твору, яка відповідає наступним завданням: є гармонійною, відтворює художні ідеї автора, забезпечує відповідне сприйняття твору споживачем й задовольняє потреби суспільства у естетичному задоволенні».

Є. Шорохов, Л. Холмянський, А. Щипанов наголошують на необхідності відокремлення категорій, видів, правил та прийомів композиції [9, 11]. Вибір формату (там, де це можливо) композиційної структури, є потужним засобом у вирішенні творчих завдань. Деструктивність, невиразність композиції різко знижує якість твору, котру неможливо виправити іншими засобами, такими як колорит, рисунок, технічні прийоми. Композицією необхідно підсилити звучання свого задуму твору та надати виразність його сприйняттю. Вона потребує ретельних знань її законів, інтуїції митця, гарного естетичного смаку, творчого підходу. Композиція вже сама по собі сприяє розкриттю твору, передаючи його зміст та емоційне навантаження. Вона, слідуючи своїм законам, за допомогою правил та прийомів, узгоджує всі зображувальні елементи, виділяє головне, підпорядковує йому другорядне.

На підставі дослідження праць Т. Мазуріної, Г. Міневріної, Р. Паранюшкіна, Л. Холмянського, Є. Шорохова, В. Шимко можна зробити наступний висновок: процес побудови композиції в графічному дизайні залежить від виду дизайну, який диктує певні засоби реалізації задуму, що зумовлює вибір формату, масштабу, пропорцій, ритму, метру,

контрасту, нюансу, композиційної вісі, симетрії, статики та динаміки, фактури та текстури, стилізації, лінії, лінійної перспективи, кольору, повітряної та кольорової перспективи, співвідношення елементів, розміру та масштабу, пропорції та ін. В. Устін підкреслює, що варто відокремити наступні художні засоби: лінія, пляма, колір [7]. Таким чином, цілком очевидно, що композиційні інструменти єдині, як для графічного дизайну, так і для образотворчого мистецтва.

Отже, досліджуючи особливості композиційних прийомів розглянемо їх на прикладах класичних художніх творів, враховуючи емоційне навантаження композицій:

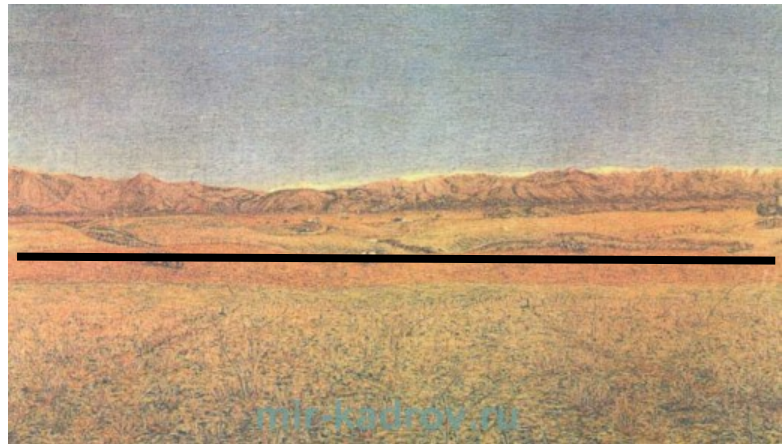

Рис.1. Горизонтальна композиція на прикладі твору Дж. Сегантіні «Пейзаж», 1895 р.

1. Горизонтальна композиція демонструє ключове емоційне навантаження – спокій, рівновага. Прикладом композиції може бути панорамний пейзаж, плин річки, лежача фігура людини та ін. (рис. 1).

Рис.2. Діагональна композиція з розташуванням елементів з лівого нижнього кута в правий верхній. Приклад – твір «Дроворуб» Ф. Ходлера, 1910 р.

2. Діагональна композиція в системі побудови відображає відчуття відкритості та динаміки. Її варто використовувати, щоб створити ілюзію руху, змусити спостерігача уявити, немов об'єкти вже закінчили свій рух.

Основними напрямками діагоналей в зазначеній композиції є наступні:

2.1. Розташована діагональ з лівого нижнього кута в правий верхній, є символом прагнення до злету та перемоги. Часто така композиція використовується для зображення польотів.

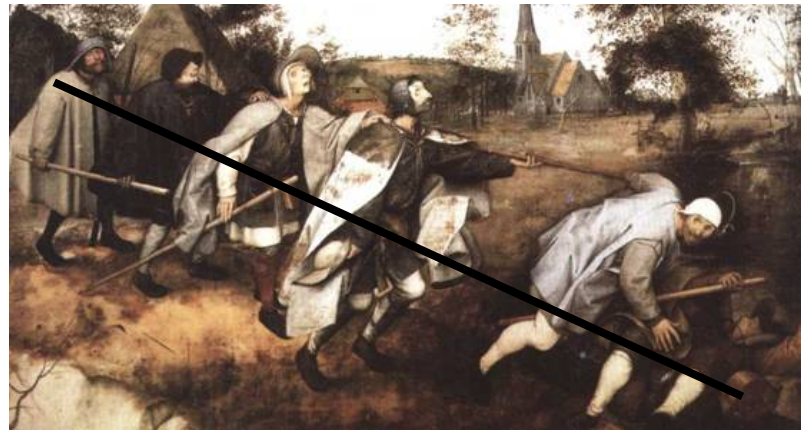

Рис.3. Діагональна композиція з розташуванням елементів з лівого нижнього кута в правий верхній на прикладі «Сліпці» П. Брейгеля, 1568 р.

В творі «Дроворуб» Ф. Ходлера застосування подібної композиції призводить до створення враження, немов сокира вже закінчила свій рух, дерево зрубано, мета досягнена (рис. 2).

2.2. Діагональ, спрямована з лівого верхнього кута в правий нижній, характеризується спадом. Рух у зворотному напрямку (знизу вгору) дає відчуття посилення руху (рис. 3).

2.3. Композиція з двома діагональними напрямками (з лівого нижнього кута в правий верхній та з лівого верхнього кута в правий нижній, що зустрічаються в композиційному центрі) використовується для акцентування битви і боротьби (рис. 4).

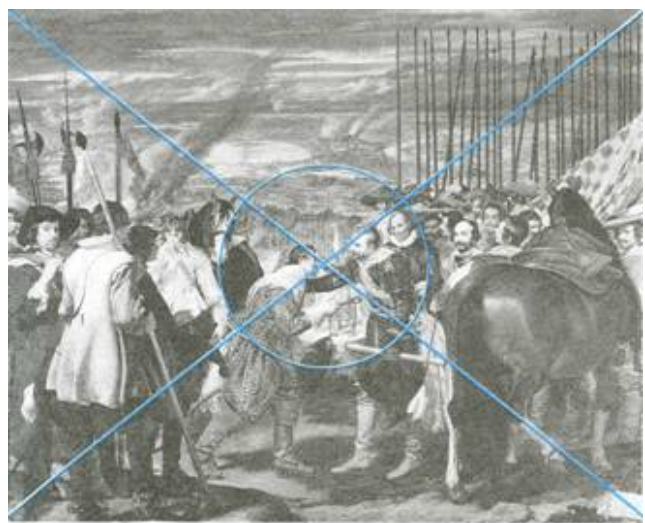

Рис.4. Композиція з двома діагоналями на прикладі твору «Здача Бреди» Д.Веласкеса, 1635 р.

3. Трикутна композиція, в основу якої закладено трикутник, що міцно стоїть на своїй основі та характеризується рівновагою, фундаментальністю, міцністю, стійкістю, вічністю.

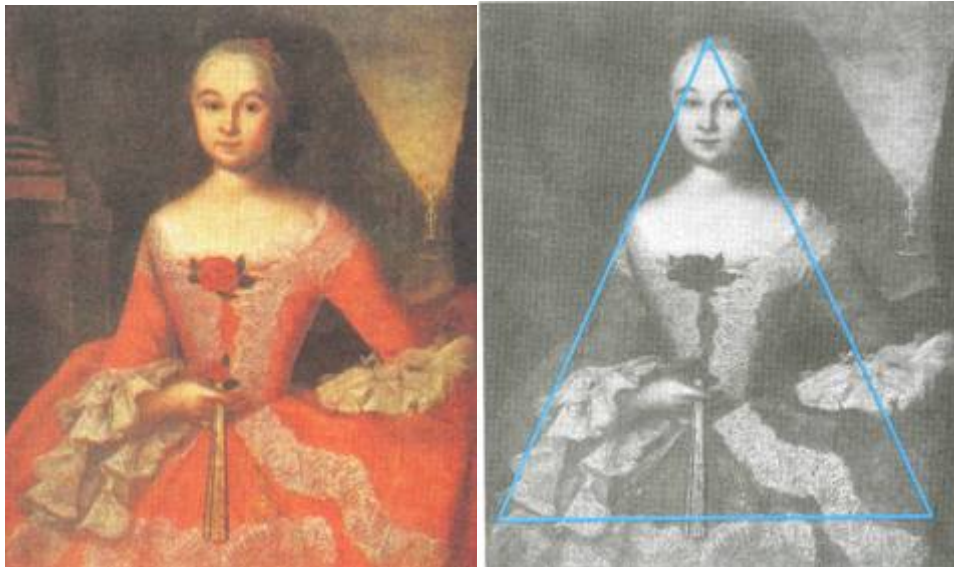

Рис.5. Трикутна композиція на прикладі твору «Портрет К. Тишиної» І.Вишнякова, 1755 р.

Прикладом трикутної композиції є Єгипетські піраміди в архітектурі, а також портрет К. Тишиної в станковому живописі (рис. 5).

4. Колоподібна композиція, основою якої являється коло, що є ключовим інструментом побудови композиції, з позиції символіки означає сонце, мир, материнство. Рух по колу використовується для створення відчуття вічності. Прикладом колоподібної композиції є твори, що зображують канонічний тип «Мадонн з дитиною», а також «Зняття з Хреста» П. Рубенса, «Трійця» А. Рубльова (рис. 6).

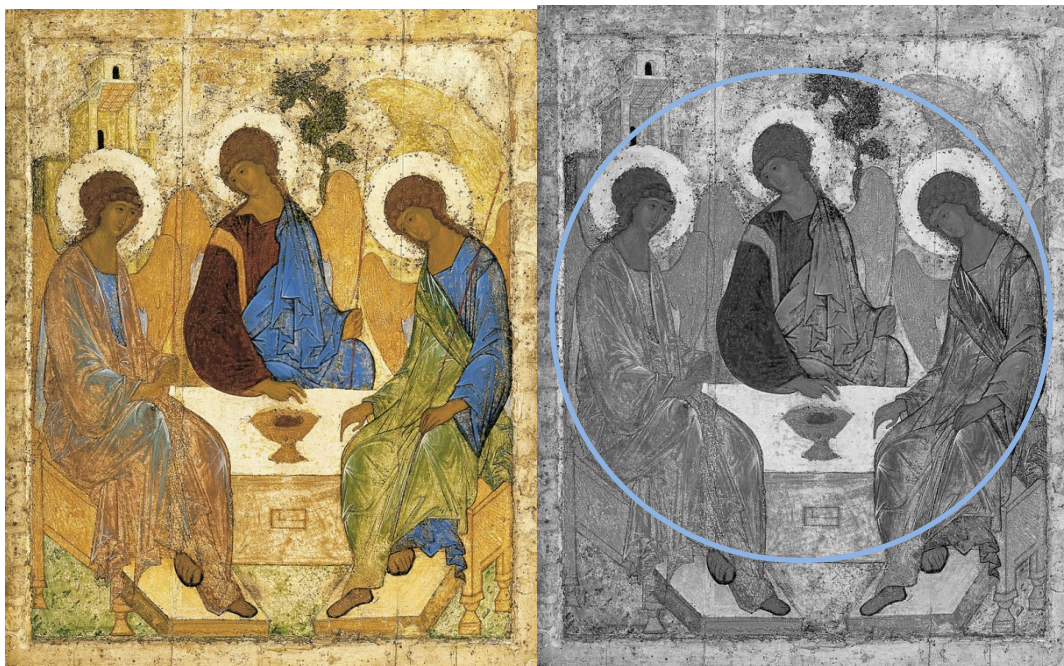

Рис. 6. Композиція «Коло» на прикладі «Трійці» А. Рубльова, 1411 р.

5. Вертикальна композиція демонструє ідею тріумфу життя, оптимізму, ствердження стійкості. Яскравим прикладом такої композиції є жанр пейзажного живопису (рис. 7).

Рис. 7. Вертикальна композиція на прикладі твору І. Грабаря «Лютнева лазур», 1904 р.

6. Хрестоподібна композиція в основу якої закладено дуалістичність змісту, заслуговує окремої уваги. Вертикаль створює прагнення до життя. Горизонталь несе в собі спокій, смерть. Таким чином, побудова такої композиції несе в собі філософський заряд, символ одвічної боротьби життя та смерті (рис. 8).

Рис. 8. Композиція у вигляді хреста на прикладі твору Н. Пусен «Поклоніння золотому теляті», 1634 р.

Побудова художнього образу в системі композиційної підготовки художників-графіків, знаходить відображення у стильовій характеристиці форми, також є прикладом «правильної композиції», тобто такої, що за допомогою вдало підібраних засобів відтворює ідею твору.

Зауважуємо, що композиції властива гнучкість, тобто в одному творі може бути декілька варіантів композиції, наприклад, поєднання трикутної та вертикальної. Поєднання різних видів композиції в одному творі полягає в передачі більш комплексного задуму та розставленні певних акцентів.

Рис. 9. «Тайна вечеря» Леонардо да Вінчі, 1498 р.

Прикладом активного використання просторової перспективи в композиції є твори: «Тайна вечеря» Леонардо да Вінчі та «Бояриня Морозова» В. Сурікова. В творі «Тайна вечеря» композиційне рішення характеризується фронтальним розташуванням діючих осіб, а ключова фігура Христа розміщена у центрі композиції. Всі лінії зображеного інтер'єру зведені в одній точці – на ліку Ісуса [5, 6]. Лінії рук Христа, інтер'єру, рисунку підлоги направлені від центру. Підсилення композиційного рішення здійснюється за допомогою збентеженості і хаотичних рухів апостолів (рис. 9).

Рис. 10. «Бояриня Морозова», В. Суріков, 1887 р.

В творі «Бояриня Морозова» В. Суріков застосував подібний прийом. Центральним елементом композиції виступає зображення боярині Морозової. Її піднята до гори права рука передає суть непохитної віри й формує ключову ідею твору. Лінії дахів будинків, деталі саней, в котрих її везуть, дорога, сліди на дорозі ведуть до піднятої руки як символу віри та непокірності. Другорядним елементом виступає натовп, за задумом автору «безлікий»,

кожний образ й характер котрого виписаний досить детально та зображений в рамках єдиного замислу.

Звертаємо увагу, що лінії саней, дороги, хлопчика, що біжить зліва, утворюють трикутну композицію, вершиною котрої є рука боярині Морозової. Дана схема композиції досить точно виявляє саму суть твору, його ідейне і емоційне забарвлення. Таким чином, художній твір не просто ілюструє подію, а надає їй особливого змісту, котрий трактується незламністю характеру людини, стійкістю у своїх переконаннях (рис.10).

В картині В. Васнецова «Богатирі» застосована інша схема, та практично поєднанні дві схеми. Три вертикальні композиційні елементи, утворені фігурами богатирів на конях накладаються на пейзаж, розгорнутий по горизонталі. Таким чином, попередня ідея безкрайніх просторів Русі та їх непохитних охоронців - трьох богатирів, котрі утворюють міцні вертикалі в композиції, що надають картині життєвої сили та впевненості [10] (рис. 11).

Рис. 11. Васнецов В., «Богатирі», 1898 р.

В образотворчих творах часто використовується поєднання двох або більше композиційних прийомів, а також може використовуватись не один, а декілька композиційних центрів. Картини К. Брюллова «Останній день Помпеї» (рис. 12) та картина «Ранок стрілецької казні» В. Сурікова (рис.13) демонструють скомбінованість композиційних схем побудови.

Рис. 12. Брюллов К.П., «Останній день Помпеї», 1833 р.

Цей складний композиційний хід надає картина особливої гостроти, багатогранності в розкритті основного задуму.

Отже, аналізуючи класичні художні твори впевнюємось, що вивчення теоретичних засад побудови композиції твору має першочергове значення в процесі становлення образотворчо-грамотного індивіда та закладає певний формальний та ідейний каркас майбутнього твору, що надалі допоможе в реалізації професійних задач в діяльності дизайнера-графіка.

Рис. 13. «Ранок стрілецької казні», Суріков В.І., 1881 р.

Використання композиції дозволяє дизайнерам-графікам на початку їх становлення як професіоналів навчитися мистецтву вираження своєї ідеї та полегшує процес освоєння композиційної побудови. Твори митців здійснюють психологічний, естетичний й емоційний

вплив на глядача. В процесі професіонального становлення вони повинні опанувати методи рішення творчих завдань й здобути необхідні композиційні навички (теоретичні знання основ композиції; практичне застосування видів й категорій композицій; засоби композиції; принципи композиції), що сприятимуть їх подальшому становленню в сфері графічного дизайну.

Виходячи з вищесказаного, оскільки композиція відіграє ключову роль у процесі образотворчої підготовки, виступаючи інструментом комунікації автора твору й суспільства, практична образотворча підготовка повинна базуватися на формуванні навиків побудови композиції:

Висновки. Композиція – є потужним засобом побудови, запорукою цілісності, основою художнього твору. Кожний твір образотворчого мистецтва опирається на глибоко продуману композицію, котра сприяє розкриттю задуми автора, його емоційного стану, й вимагає свого формату, структурної схеми та прийомів побудови композиції.

Метою формування навиків композиції в образотворчій підготовці є надання знань в сфері художнього формоутворення, формування свідомого підходу до графічного дизайну, розвиток відчуття стилю, що поєднує в собі інтуїтивне сприйняття творчого процесу й технічну майстерність. Методика побудови композиції передбачає тематично послідовне рішення окремих учбових завдань з урахуванням живої композиційної творчості, що повинна бути відображенням індивідуального підходу й світосприйняття дизайнерів-графіків.

Результатом вивчення основ побудови композиції повинно бути спроможність студентів створювати естетично довершений твір, що поєднує високий рівень техніки й єдність виразності, образності, гармонії форми та змісту.

Освоєння основ композиції формує гнучкість мислення, творчий й професійний підхід до вирішення завдань різного рівня складності та забезпечуючи дизайнерів-графіків навичками гармонізації форми, є необхідним базисом для вивчення інших дисциплін.

Список використаної літератури

1. Брызгов Н.В., Воронежцев С.В., Логинов В.Б. Творческая лаборатория дизайнера. Проектная графика. Учебное пособие для вузов [Гриф УМО] МГХПА им. Строганова – изд. В. Шевчук 2010. 190с.
2. Голубева О.Л. Основы композиции [Текст] / О.Л. Голубева. – М : Изобраз. искусство, 2001.- 120 с.
3. Мазурина Т.А. Структура теории композиции в графическом дизайне [Текст] // Т.А. Мазурина // Современные тенденции развития декоративно-прикладного искусства и дизайна : межвуз. сб. науч. тр. ; отв. ред. М.С. Соколова. – Магнитогорск : МаГУ, 2007. – Вып. 2. – С. 149 – 158.
4. Михайленко В.Є. Основи композиції (геометричні аспекти художнього формоутворення): навч. посібник / В.Є. Михайленко, М.І. Яковлев. – К. : Каравела, 2004. – 304 с.
5. Проблемы композиции / [Ванслов В.В., Гавриляченко С.А., Шепелев Л.В.]. - М.: Изобразительное искусство, 2000.–292 с.
6. Соколова О.Ю. Секреты композиции для начинающих художников. – М.: АСТ, 2003 –128 с.
7. Устин В.Б. Композиция в дизайне. Методические основы композиционно художественного формообразования в дизайнерском творчестве [Текст] / В.Б. Устин : учеб. пособие. – 2-е изд., уточненное и доп. – М. : АСТ : Астрель, 2007. – 239 с.
8. Фурса О. О. Напрями і принципи модернізації вітчизняної дизайн-освіти/ О. О. Фурса // Тенденції розвитку вітчизняного дизайну та дизайн-освіти у вимірах сучасності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 листопада, 2012 р., м. Київ). – К. : МІХМД імені Сальвадора Далі, 2012. – С. 186–187.

9. Холмянский Л.М. Дизайн [Текст] / Л.М. Холмянский, А.С. Щипанов. – М. : Просвещение, 1985.- 240 с.
10. Чернышев О.В. Формальная композиция. Творческий практикум. – Мн.: Харвест, 1999.– 312 с.
11. Шорохов Е.В. Основы композиции [Текст] / Е. В. Шорохов : учеб. пособие для студентов пер.ин-тов по спец. №2109 «Черчение, рисование и труд». – М. : Просвещение, 1979. – 203 с.

References

1. Bryzgov N.V., Voronezhstsev S.V., Loginov V.B. Creative design laboratory. Project graphics. Textbook for universities [Grief UMO] MGHPA named by Stroganov - ed. V. Shevchuk 2010. 190 p. [in Russian]
2. Golubeva O.L. Basics of composition [Text] / O.L. Golubeva. - M: Pict. Art, 2001. - 120 p. [in Russian]
3. Mazurina T.A. Structure of the theory of composition in graphic design [Text] // T.A. Mazurina // Modern trends in the development of decorative and applied art and design: inter-university scientific works; Chief Ed. M.S. Sokolov. - Magnitogorsk: MSU, 2007. - Issue. 2. - pp. 149-158. [in Russian]
4. Mikhaylenko V.E. The basis of composition (geometric aspect of the artistic form): Textbook / V.E. Mikhaylenko, M.I. Yakovlev. - K.: Caravel, 2004. - 304 p. [in Ukrainian]
5. Problems of composition / [Vanslov V.V., Gavriyachenko S.A., Shepelev L.V.] .- М .: Fine Arts, 2000.-292 p. [in Russian]
6. Sokolova O.Y. Secrets of composition for beginners artists.-Moscow: AST, 2003 -128 p. [in Russian]
7. Ustin V.B. Composition in design. Methodical foundations of compositional artistic form-built in design creativity [Text] / V.B. Ustin: Textbook. Allowance. - 2nd ed., educational book. - М.: AST: Astrel, 2007. - 239 p. [in Russian]
8. Fursa O. The ways and principles of modernization of visual design education / O.O. Fursa // Tendencies of development of visual design and design education in up-to-date conditions. The works of Inter Ukrainian Scientific practical conf. (15-16 of November, 2012, Kyiv). - K.: MIHMD named by Salvador Dali, 2012. - P. 186-187. [in Ukrainian]
9. Holmyansky L.M. Design [Text] / L.M. Holmyansky, A.S. Shchipanov. - М.: Enlightenment, 1985. - 240 p. [in Russian]
10. Chernyshev O.V. Formal composition. Creative Workshop. - Мн.: Harvest, 1999.-312 p. [in Russian]
11. Shorokhov E.V. Fundamentals of composition [Text] / E.V. Shorokhov: Textbook for students of ped. institutes of specialty №2109 «Drawing, art and work». - М.: Enlightenment, 1979. - 203 p. [in Russian]

РОЛЬ КОМПОЗИЦИИ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ В СИСТЕМЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРОВ-ГРАФИКОВ

ПАВЛЕНКО А.Ф., ПАШУКОВА С.Г.

Киевский национальный университет технологии и дизайна

Цель. В исследовании авторы ставят цель определить особенности и раскрыть проблемы композиции в процессе подготовки специалистов направления «дизайнер-график».

Методика. Достижение поставленной цели было реализовано при помощи комплекса методов: системно-аналитического (при изучении искусствоведческой литературы и педагогических методик в системе дизайн-образования) и эмпирического (при исследовании композиционных приёмов на примере классических художественных произведений).

Результаты. Было установлено, что правильный выбор композиции обуславливает успешность художественного произведения и гарантирует правильную реализацию

поставленной задачи. Знание различных приемов и схем композиционных решений является неотъемлемой частью подготовки дизайнера-графика, поскольку именно тщательно подобранная композиция способствует раскрытию идеи автора, его эмоционального состояния и смысла информационного сообщения.

Научная новизна. В исследовании впервые установлена связь композиции и результатов реализации творческой идеи. Предложен новый подход к определению понятия «композиция», а также определена ее новая роль в процессе подготовки дизайнеров-графиков в условиях современного дизайн образования. Авторами выделены ключевые виды композиционных решений, которые являются фундаментом графических произведений.

Практическая значимость. Теоретические положения и выводы создают условия для дальнейшего изучения проблем композиции в условиях подготовки дизайнеров-графиков.

Ключевые слова: композиция, схемы композиции, композиционные навыки, дизайн-образование, дизайнер-график, графический дизайн, изобразительная подготовка.

THE ROLE OF COMPOSITION AND ITS PECULIARITIES IN THE SYSTEM OF GRAPHIC PREPARATION OF DESIGNERS-GRAPHICS

PAVLENKO A. F., PASHUKOVA S.G.

Kyiv National University of Technologies and Design

The purpose is to determine and disclose the problems of composition in the education process of preparation of students of specialization “graphic design”.

Methodology. To achieve the purpose the following complex of methods was used: system analytical method (analysis of art literature and pedagogical methods in the system of design education) and empirical study (study of composition methods and approaches by the examples of classical works of art).

Findings. The right choice of composition affects the level of success of the artwork and guarantees the correct fulfillment of the task. Awareness of formats, methods and structures of composition decisions is the important part of the designer-graphic’s preparation as it is the correctly chosen composition that is conducive to the disclosure of the author’s idea, his emotional background and the sense of the informational message.

Originality. The research resulted in the connection of the composition and results of the creative idea realization. Comprehensive approach to the practical study and theoretical understanding of the essence of the term «composition» is suggested as well as the new role of composition in the process of design-graphic’s preparation in the up-to-date conditions of design education is determined. The main layouts of composition which are the fundament element of the graphic works are determined by the authors.

Practical value. Theoretical statements and conclusions create conditions for further research of the problems of composition in the educational process of preparation of designers-graphics.

Key words: composition, layouts of composition, composition building skills, design education, designer-graphic, graphic design, art preparation.